

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

2

LI

Vilnius 2018

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Joachim TAUBER

Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing

Raimonda Ragauskienė. **Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.).** Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2017. 735, [1] p.: iliustr., faks., geneal. schem., portr. ISBN 978-609-471-114-5.

Skaitytojų jau nebestebina, kai istorikai savo darbuose atsižvelgia į pačius įvairiausias visuomenės mechanizmus, susijusius su kultūra, teise, religija ar politika. Kita vertus, turime sutikti, kad biologinis veiksnys neretai apeinamas ne tik politinės ar ūkio istorijos studijose, bet nutylimas netgi įvairaus pobūdžio biografijose. Tokie istorijos tyrinėtojų sprendimai tarsi nustumia į antrąjį planą žmogiškąją, biologinę plotmę. O juk norint geriau suprasti asmenį, labai pravartu pažinti biologinius ritmus ir struktūras, somatinę ir psichinę individo sveikatą¹. Šių veiksnių nepaisymas ar atmetimas tam tikra prasme tarsi apriboja tyrinėjamų istorinių asmenybių pažinimą – ypač jei jos užėmė itin aukštą vietą socialinėje visuomenės hierarchijoje. Juk atskirų asmenų sveikatos būklė – ypač ligos, lėmusios ankstyvą ar netikėtą mirtį – lėmė ne tik jų asmeninį gyvenimą, bet vienaip ar kitaip paveikė nuo jų priklausiusius politikos, karo ar ekonomikos įvykius / reiškinius. Dar visai neseniai lenkų tyrinėtojas W. Kaczorowski pastebėjo: „Nuncijaus Claudio Rangoni 1604 m. epistolografinis palikimas yra nepaprastai reikšmingas – su jo pagalba pavyko nustatyti daugelio senatorių sveikatos būklę XVII a. pradžioje. Jų savižajauta reikšmingai veikė jų politinį ir viešąjį aktyvumą. Vis dėlto trūksta studijų, skirtų išskirtinėms didikų grupės asmenybėms, atsakingoms už politikos, kultūros, ekonomikos ar karybos reikalus.“² Šiame kontekste galime džiaugtis, kad Lietuvos skaitytojams atsiveria galimybė pažinti vienos galingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštės giminių – Radvilų – sveikatos ir ligų istoriją.

„Radvilos ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra tie du istoriniai slaptažodžiai, kuriais persmelkti daugelis mokslinių fundamentinių ir mokslinių taikomųjų Raimondos Ragauskienės darbų“ – taip monografijos apie Radvilų biologinę istoriją autorę apibūdino jos bibliografijos rodyklės sudarytojai³. Ir išties – skaitytojai jau turėjo progą susipažinti ne tik su keliomis dešimtėmis šios nuosekliai ir kryptingai Radvilų istoriją tyrinėjančios mokslininkės straipsnių apie garsiausią LDK giminę, bet ir keliomis

¹ W. K a c z o r o w s k i, Wymiar biologiczny w badaniach historycznych oraz politologicznych, *Na obrzeżach polityki*, cz. 7, red. M. Kosman, Poznań, 2009, s. 55–74.

² W. K a c z o r o w s k i, Epistolografia staropolska XVI–XVII wieku jako źródło historyczne, *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. IV, red. P. Borek, M. Olma, Kraków, 2013, s. 32.

³ *Raimonda Ragauskienė. Bibliografinė rodyklė. 1991–2018*, sud. D. Karvelis, A. Ragauskas, Vilnius, 2018, p. 6.

monografijomis⁴. Radvilos „pirmuoju smuiku griežia“ ir naujausiame autorės darbe „Mirties nugalėti nepavyko. Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga – XVII a.)“. Solidžiam tyrimui aptariamoms 7 „biržiečių“ Radvilų kartos: 52 Radvilų giminės atstovai (tarp jų ir 15 žmonių, kilusių iš kitų giminių) iš 16 šeimų (p. 18), kurios pristatomos istoriniame, istorinės demografijos ir medicinos istorijos kontekste – autorė darbui apibūdinti vartoja visas šias temas tarsi apjungiančią biologinės istorijos sąvoką. Tyrimą sudaro šešios skirtingo dydžio dalys, kurias papildo nemažai priedų, lentelių bei išsami Biržų ir Dubingių Radvilų genealoginė schema. Darbe yra šaltinių ir literatūros sąrašas (santrumpų sąrašo nėra), santrauka anglų kalba bei asmenvardžių rodyklė.

Pirmojoje dalyje (Įvade) pristatoma biologinės istorijos reikšmė, tyrimo problematika, istoriografija ir šaltiniai. Autorė pastebi, kad biologinė istorija „plečia mūsų supratimą apie LDK visuomenės gyvenimą“, tačiau akcentuoja, kad „LDK visuomenės, atskirų jos grupių ar pavienių asmenų biologinės būklės klausimai lieka istorinių tyrimų užribyje“ (p. 17). Išsami istoriografijos apžvalga atskleidžia neabejotiną autorės įsigilinimą į nagrinėjamą temą – jos dėmesio sulaukė itin įvairios tematikos mokslo darbai, gerokai peržengiantys medicinos istorijos ribas. Rinkdama medžiagą monografijai autorė peržvelgė, metaforiškai tariant, kalnus literatūros ne tik lietuvių, bet ir lenkų, anglų, italų vokiečių kalbomis. Tenka apgailestauti, kad tyrinėtoja negalėjo pasinaudoti Marzenos Liedke studija apie LDK didikų šeimą XVI–XVIII a.⁵ – abi knygos pasirodė beveik vienu metu, tad susipažinti su lenkų tyrinėtojos darbu R. Ragauskienė neturėjo galimybių. Šios dvi studijos puikiai papildo viena kitą – M. Liedke į devynių LDK didikų giminių šeimas žvelgia per labiau apibendrintą skaičių prizmę, o R. Ragauskienė visą dėmesį sutelkia į vieną Radvilų giminės šaką.

Archyvinę medžiagą R. Ragauskienė rinko 10 šalių archyvuose. Ji glaustai pristatyta nedideliame 4 puslapių poskyryje „Pastabos apie šaltinius“. Mokslininkės sukaupta medžiaga įspūdinga – tuo ne sykį tenka įsitikinti skaitant monografiją: autorė dosniai dalijasi su skaitytojais įvairiais pasakojimais ne tik iš aptariamojo laikotarpio Lietuvos, Lenkijos, bet ir kitų Europos kraštų. Sužinome ir apie išgėrusios bajorės smuklėje nukąstą ausį (p. 184), ir danų astronomo Tycho Brache nosies metalinį protezą (p. 185) ar „karalių prisilietimo“ ceremoniją gydant ligas Prancūzijoje (p. 220). Nors autorė teigia tyrimė susitelkusi į Biržų–Dubingių Radvilų giminės šaką, realiai daugeliu atvejų ji gerokai

⁴ *Barbora Radvilaitė*, Vilnius, 1999; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584)*, Vilnius, 2002; *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808*, Vilnius, 2009 (drauge su D. Karveliu).

⁵ M. L i e d k e, *Rodzina magnacka w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku. Studium demograficzno-społeczne*, Białystok, 2016. Paradoksalu, tačiau ši autorė nesinaudojo nė vienu R. Ragauskienės moksliniu tekstu – nei monografijomis, nei straipsniais.

praplėčia tyrimo ribas: pvz., aptardama LDK didikų vedybinę politiką pateikia daug pavyzdžių ne tik iš LDK didikų giminų matrimonialinės istorijos, bet ir aptaria analogijas iš įvairių Europos šalių diduomenės istorijos (p. 78). Toks platus „iš paukščio skrydžio“ autorės žvilgsnis nedažnas mūsų istoriografijoje, todėl labai sveikintinas. Jis atskleidžia tiek autorės erudiciją, tiek suteikia galimybę skaitytojams monografijoje aptariamus procesus įvertinti platesniame Europos kontekste.

Antroje dalyje, pavadintoje „Demografiniai rodikliai (Giminė – šaka – šeima – individas)“, trumpai apžvelgus Radvilų giminės šaknis, pagrindinis dėmesys skiriamas Biržų–Dubingių Radvilų šakos vedybinei politikai (kurią autorė supranta kaip turtinių ir politinių interesų paisymą, atsižvelgimą į būsimojo partnerio religinę priklausomybę bei savanorišką sutikimą tuoktis – būtent tokie aspektai aptariami atskiruose poskyriuose), mėginama nustatyti kunigaikščių šeimos modelį: didikų santuokinį amžių, vaikų skaičių šeimose. Dalies pabaigoje aptariama vidutinė Radvilų gyvenimo trukmė. Autorės nuomone, Radvilos santuokos partnerius rinkosi labai atsakingai, itin daug dėmesio kreipė į kandidatų turtinę padėtį, vietą visuomenėje. Neretai santuokos buvo sudaromos remiantis bendrais politiniais interesais, o religinė priklausomybė nebuvo itin reikšminga (p. 100). Santuoktinio parinkimui lemiamą reikšmę turėjo tėvų žodis, tačiau, autorės nuomone, tekti per prievartą Radvilaitės verčiamos nebuvo, nors tam tikrais atvejais spaudimą patirdavo tiek jos, tiek didikų sūnūs. Pristatydama Radvilų šeimos modelį (nors šiuo atveju tinkamesnis būtų „santuokinės strategijos“ terminas) R. Ragauskienė pabrėžia, kad visi pilnametystės sulaukę šios giminės atstovai anksčiau ar vėliau sukūrė šeimas. Šiame skyriuje esama kelių lentelių, kuriose suregistuoti pilnametystės sulaukę Biržų–Dubingių Radvilos, jų žmonos ir dukters (1 lentelė p. 59), anūkai pagal moteriškąją liniją (2 lentelė p. 61) bei pilnametystės nesulaukę vaikai (3 lentelė p. 63). Reikia pripažinti, kad duomenų išdėstymas jose kartais trikdo: štai 1 lentelės vienoje eilutėje šalia vienas kito atsidūrė skirtingoms kartoms, skirtingoms šeimoms priklausę, skirtingais amžiais gyvenę Radvilos: arklidininkas Boguslavas Radvila (1620–1670), Elžbieta Ostrogiškaitė ((1557–1599), Radvilos Perkūno žmona) ir Ona Marija (1640–1667), Boguslavo Radvilos žmona)... Šioje vietoje taip pat derėtų pastebėti, kad galbūt biologinės istorijos požiūriu ne visai teisinga buvo analizuoti tik Radvilų, jų žmonių, sūnų, dukterų ir anūkų pagal vyriškąją liniją biografijas, o Radvilaičių vaikus, biologine prasme tiesiogiai susijusius su monografijoje aptariama grupe, palikti nuošalyje. Galima manyti, kad tokį sprendimą lėmė nenoras pernelyg išplėsti tyrimo ribas (sprendžiant iš prieduose pateiktų 1–9 lentelių, įtraukus į tyrimą Radvilaičių vaikus, šis būtų pasipildęs 18 asmenų, iš jų 6, sulaukusiais pilnametystės), peržengti Radvilų giminės ratą. Tačiau reikia pastebėti, kad autorė nevengia pristatyti pavyzdžių iš kur kas labiau nuo Radvilų nutolusių asmenų gyvenimo – apie tai dar kalbėsime.

Ne su visais antroje dalyje esančiais autorės apibendrinimais galima be išlygų sutikti. Štai poskyryje 3.3.2 „Religinė priklausomybė, giminytė ir žmogiškasis faktorius“,

be kita ko, aptariama, kokią religiją išpažino Biržų–Dubingių šakos Radvilos ir kokios tikybos sutuoktinius rinkosi. Apibendrindama šią informaciją autorė teigia, kad „Radvilos savo dukras dažniau leido už katalikų (7 arba 59 proc.) nei kad už protestantų (5)“ (p. 107). 1 schema (p. 104) rodo, kad į Radvilų šeimą atitekėjusios jaunamartės buvo 7 katalikės ir 8 evangelikės. Iš viso tarp Radvilų žentų ir marčių būta 14 katalikų ir 13 evangelikų. Todėl autorės išvada, teigianti, kad „protestantiškos Biržų ir Dubingių šakos Radvilos rinkdamiesi sutuoktines(-ius) pirmenybę teikė evangelikėms(-ams)“ (p. 107), nėra labai pagrįsta: tiek katalikų, tiek protestantų būta praktiškai vienodai. Kad tikyba Radviloms apskritai nebuvo svarbus faktorius renkantis sutuoktinį ir reikšmingesni buvo turiniai interesai, kiek toliau tekste pripažįsta ir pati R. Ragauskienė (p. 113). O sudėtingas Radvilų matrimonialinės politikos peripetijas puikiai iliustruoja Onos Marijos Radvilaitės ir Boguslavo Radvilos santuokos aplinkybės. Nors Ona Marija buvo pakrikštyta kaip evangelikė⁶ (p. 101), o Radvila taip pat buvo protestantas, jis išleido ženkliai sumas, siekdamas gauti popiežiaus dispensą santuokai su dukterėčia – kad ateityje niekas negalėtų užginčyti santuokos teisėtumo ir palikuonių teisių į palikimą⁷. Bent keletą šios santuokos paskatų mini ir pati tyrinėtoja: rasime ir jos mintį apie Boguslavo siekį vesti „pirmiausia dėl Biržų ir Dubingių šakos valdų sujungimo“ (p. 109), ir atsargias prielaidas dėl „užgimusių jausmų galimybės“ (p. 109), ir teiginį, kad dėdė ir dukterėčią siejo „šilti jausmai, o pagaliau ir meilė“ (p. 113).

Trečioji dalis „Duos Dievas, mirsiu staiga“: Biržų ir Dubingių Radvilų ligos“ skirta Radvilų sveikatos analizei. Autorė aptaria ne tik visą įmanomą ligų, su kuriomis susidūrė kunigaikščių giminė, spektrą, bet ir genetinius bei išorinius (gyvenamąją aplinką, medicininę priežiūrą, gyvenimo būdą) veiksnius, galėjusius veikti didikų savijautą. Tai nebuvo paprasta užduotis. Skaitant monografiją aiškėja, kad diagnozuoti daugelį Radvilų ligų pagal šaltiniuose paminėtus simptomus nėra lengva, o kartais – ir neįmanoma. Autorė mini atvejus, kai didikų persirgtos ligos ar mirties priežastys buvo diagnozuotos tik visiškai neseniai, ištyrus jų palaikus taikant naujus metodus, pvz., bioarcheologiją. Todėl turbūt nereikėtų stebėtis ir ne visada aiškiais pačios autorės pasirinkimais: pvz., sudėtinga suprasti, kokiais kriterijais remdamasi ji atskiria maliariją ir gripą. Šaltiniuose abi ligos vadinamos karštine (lenk. *gorączka*) (p. 209, 213), abiem būdingi panašūs simptomai: karščiavimas (p. 209, 213), silpnumas, atkryčiai (p. 211, 213). Autorei užduoties tikriausiai nepalengvino ir prieštarągą informaciją teikę šaltiniai – tai gerai atsiskleidžia

⁶ Lenkų tyrinėtojo S. Augusiewicziaus nuomone, kunigaikštystės laišškai liudija ją buvus aršią protestantę, katalikų tikėjimą laikiusią „prakeiktu tikėjimu“ ir „aklumu“, bei rašiusią, kad savo aplinkoje nenorinti regėti nei katalikų, nei arijonų. – Plg. S. A u g u s i e w i c z, Stryj i bratanica. O małżeństwie Anny Marii i Bogusława Radziwiłłów, *Między Barokiem a Oświeceniem*, t. 8: *Radości i troski dnia codziennego*, Olsztyn, 2006, s. 356.

⁷ Ten pat, p. 362.

mokslininkei rašant apie Boguslavo Radvilos mirties aplinkybes. Vienur (p. 177, 214) skaitome, kad „kunigaikštis Boguslavas paskutinį savo gyvenimo vakarą praleido prie užkurto židinio, kalbėdamas su patikimu tarnu. Galbūt tąsyk per daug persikaitino, nes kitą dieną jam prasidėjo bronchų uždegimas, kuris tapo paskutiniu lašu didiko ligų virtinėje“. Tačiau minima ir prielaida, kad „miokardo infarktas tapo pagrindine didiko mirties priežastimi“ (p. 186, 245). O 588 p. keletą kartų kaip šio didiko mirties priežastis įvardyta apopleksija, t. y. kraujo išsiliejimas į smegenis.

Vienas labiausiai abejotinų autorės sprendimų – naudotis 2004 m. archeologinių kasinėjimų Dubingiuose metu rastų 8 palaikų tyrimų duomenimis. Jau monografijos pradžioje R. Ragauskienė apgailestauja, kad atlikti šių palaikų DNR tyrimai nepatvirtino nei jų tarpusavio giminystės, nei giminystės pagal moteriškąją liniją su dabar gyvenančiais Radvilų palikuonimis, ir pripažįsta, kad „antropologinių tyrimų rezultatai neleidžia neginčytinai identifikuoti 2004 m. Dubingių bažnyčioje rastų palaikų su Radvilomis“ (p. 46). Kaip žinome, DNR tyrimai yra vieni patikimiausių pasaulyje, todėl su moksline argumentacija prasilenkia toliau monografijoje esantys tokie teiginiai kaip „Dubingiuose rastų ir Radviloms galimai priskirtų kaukolių, žandikaulių ir laisvų dantų analizė leidžia teigti apie gana neblogą minėtos šakos didikų dantų būklę“ (p. 252), ar Mikalojaus Radvilos Rudojo biogramoje esantis nevienareikšmiškas teiginys: „remiantis Dubingių evangelikų bažnyčioje rastų palaikų tyrimų rezultatais mažai ką galime pasakyti apie didiko sveikatos būklę“ (p. 458). Kita vertus, reikia pastebėti, kad monografijoje nemaža atvejų, kai net ir negalėdama remtis šaltiniais, autorė daro tam tikras prielaidas apie Radvilų sveikatą. Pvz., kalbėdama apie jojimo traumas R. Ragauskienė rašo (visur pabrūkta cituojant – J. S.): „Nežinia, ar Biržų ir Dubingių kunigaikščiai jodinėdami nenukentėjo smarkiau, galbūt jie patyrė ne tik galūnių sumušimus ir patempimus, bet ir lūžius ar net galvos traumas. Tokios turėjo pasitaikyti.“ (p. 185); „reikia manyti, kad Radvilų vaikai galėjo sirgti dar ir kitomis užkrečiamomis ligomis, kurių sukėlėjai natūraliai cirkuliuoja gamtoje, pvz., skarlatina, difterija ar kokliušu“ (p. 216); „tuberkulioze galėjo sirgti ir dėl to anksti mirė Trakų kaštelionas Jurgis II. Bet tai įrodyti trūksta duomenų“ (p. 222).

Ketvirtojoje dalyje „*Dat Galenus opes*: Biržų ir Dubingių Radvilų medicinos tarnyba“ tyrimų objektu tampa jau nebe Radvilos, o juos gydę asmenys. Išsamiai, pateikiant ištisas biografijas, pristatomi kunigaikščius gydę profesionalūs medikai, gydytojai, chirurgai, vaistininkai ir netgi žolininkai. Plačiai aptariami Radvilų vartoti vaistai ir jų kiekiai, pateikiama nepaprastai kruopščiai sudaryta gydymo priemonėms paruošti naudotų preparatų lentelė (p. 399–406).

Žinoma, daugiausia vietos šioje dalyje skiriama medikams. Tais atvejais, kai jų ryšiai su Radvilomis buvo neabejotini, autorė nuosekliai aprašo su Radvilomis susijusią jų veiklą. Kita vertus, R. Ragauskienės dėmesio sulaukia ir su Radvilomis tiesiogiai nesusijęs medicinos personalas. Pvz., plačiai nušviesdama Steponą Batorą ir Zigmantą Vazą

gydžiusio italo mediko Mikalojaus Bukcelės gyvenimą LDK ir Lenkijoje (p. 280–285), autorė pamini vos vieną menką jo sąsają su Radvilomis – tarp Buckelės pacientų buvo Radvilų žentas Podolės vaivada Mikalojus Mieleckis.

Reikia pabrėžti, kad puikiai suvokdama savo surinktos informacijos įvairovę, autorė stengėsi ją pateikti kiek įmanoma labiau susistemintą. Medicinos personalą, dirbusį Radviloms ar tik sporadiškai juos gydžiusį, ji aptaria pagal kvalifikaciją, santykį su kilmingais „darbdaviais“, vaistininkus pristato pagal jų gyvenamąją vietą (pvz., atskirai aptaria Vilniuje, Krokuvoje ar Radvilų valdose rezidavusius vaistininkus) ir pan. Autorė stengėsi kuo aiškiau atskleisti Radvilas gydžiusių medikų darbo aplinkybes, išskyrė pasamdytų, asmeninių, laisvai praktikavusių, gydžiusių užsienyje ir iš užsienio atsikviestų gydytojų grupes (p. 293–328). Vien susistemindama tokius faktus R. Ragauskienė nuveikė didelį darbą. Tiesa, tam tikrų abejonių dėl tokios „kietos“ klasifikacijos lieka. Pvz., atskirame poskyryje pristatomi „užsienyje Radvilas gydė ar iš užsienio atsikviesti gydytojai“. Kategorija „užsienyje gydė“ dar gana homogeniška (jai priklauso Radviloms keliaujant po užsienio kraštus pagalbą teikę medikai), bet ne visai aišku, kodėl šiame poskyryje reikėjo išskirti „atsikviestus iš užsienio“ specialistus – juk tokie buvo daugelis ankstesniuose poskyriuose minėtų Radvilų medikų. Skaitant poskyrį aiškėja, kad „atsikviestais iš užsienio“ autorė vadina Gdansko ir Liublino gydytojus, nors ne visai aišku, kodėl tik šių miestų medikai nusipelnė būti išskirti. Autorės teiginys, kad „šie miestai Radviloms buvo svarbūs kaip protestantiški centrai“ (p. 324), vargu ar yra pakankamas – autorė ne sykį minėjo, kad susirgę ieškodami pagalbos, Radvilos nepaisė nei tikiybinės, nei geografinės, nei etninės priklausomybės – vienintelis kriterijus buvo kompetencija. Be to, tarp „atsikviestinių“ gydytojų minimas ir liublinitis Piotras Ciachowskis. Tačiau, kaip atskleidžia autorės pateikta informacija, šis medikas apskritai nemažą dalį gyvenimo praleido Vilniuje, kur gydė ne tik Radvilas (iš monografijoje pateiktos informacijos neaišku, ar būtent Radvilos pasikvietė jį Lietuvą), bet ir publikavo savo darbus ir netgi dedikavo juos vietiniam chirurgų cechui (p. 328). T. y. savo biografijos elementais jis nesiskyrė nuo kitos autorės išskirtos grupės – laisvai praktikavusių iš užsienio atvykusių medikų, dirbusių Lietuvoje. Beje, „Lenkijos gydytojų žodyne“ (kuris autorei žinomas, įtrauktas į naudotos literatūros sąrašą) Ciachowskis minimas ne kaip evangelikas reformatas (p. 328), o kaip karštas arijonas, ėjęs pareigas šios bendruomenės maldos namuose Liubline, tačiau gyvenęs Dombicoje⁸.

Netikslumų pristatant Radvilų medikus esama ir daugiau. Štai autorė vienur teigia, kad minėtasis P. Ciachowskis „Vilniaus chirurgams dedikavo savo veikalą apie gangreną *De gangraena et sphacelo*“ (p. 328), tačiau kitur mini, kad šio veikalo autorius buvo vokietis Vilhelmas Fabricijus iš Hildeno, o Ciachowskis jį 1620 m. tik išvertė (p. 336). Kalbant apie Vilhelmą Fabricijų taip pat esama netikslumų. Autorė jį mini tarp XVII a.

⁸ S. K o ś m i ń s k i, *Słownik lekarzów polskich...*, Warszawa, 1888, s. 72.

Radvilų dvare dirbusių europinio lygio chirurgų (p. 336). Tačiau iš monografijos sužino-
me, kad Berne rezidavęs Fabricijus keliskart atsisakė atvykti į Abiejų Tautų Respubliką
ir viso labo gydė Bazelyje trumpam apsistojusio Jonušo I Radvilos pūlinius bei palydėjo
didiką į netolimą mineralinio vandens gydyklą (p. 337). Tad abejotina, ar galima šį medi-
ką laikyti dirbusiu Radvilos dvare.

Įdomios ir vertingos monografijoje pateikiamos žinios apie Radviloms dedikuotus
užsienio medikų mokslinius darbus (p. 323). Šie faktai liudija sėkmingą LDK diduome-
nės įsiliejimą į Vakarų Europos mokslo ir kultūros terpę. Žinia, kalbant apie tokius faktus
nevertėtų tylomis apeiti ir tokio „buitiško“ dedikacijų – tiek minimų R. Ragauskienės
darbe, tiek bendrame aptariamojo laikotarpio kontekste – aspekto kaip finansinė nauda ar
perspektyva gauti darbo vietą. Darbe šis klausimas galėjo būti aptartas plačiau.

Labai įžvalgas ir vertingas autorės pastebėjimas, kad trūkstant tiesioginių duomenų
apie Radvilų medikų taikytus gydymo metodus, verta pasidomėti medikų disertacijose,
mokslo darbuose ar kitose publikacijose išsakytomis nuostatomis – veikiausiai jas jie
taikė ir praktikoje (p. 313). Todėl tenka apgailestauti, kad realiai autorė šiuo metodu pa-
sinaudoja tik sykį – mėgindama rekonstruoti A. K. Kurcijaus rekomendacijas akmenligės
gydymui (p. 313–314). O juk savo darbe R. Ragauskienė mini ir daugiau Radvilų medikų
išleistų mokslo darbų: S. Simonijaus *Disputatio de putredien* (p. 284), J. Heslerio *De
logistica medica* (p. 290), D. Naborowskio *De temperamentis disputatio medica* ir *De
venenis theoremata* (p. 298), M. Heldo *Physiologiae clavis* ir *De arthritide dissertatio*
(p. 310), M. Rurocko *Disputatio medica de chlorosi* (p. 315). Reikia tikėtis, kad šių LDK
erdvėje dirbusių medikų mokslo darbuose atsispindintys tuometės medicinos pasiekimai
ir jų taikymo praktikoje pavyzdžiai dar sulauks savo tyrėjo.

Nors darbo pradžioje autorė gana aiškiai apibrėžia „tiriamųjų“ grupę, skaitant mo-
nografiją galima pastebėti, kad šios apibrėžties darbe laikomasi gana sąlyginai. Pvz.,
neretai pasakojimą papildo duomenys apie Radvilų dukterų vaikų sveikatą (nors šiaip
Radvilų anūkai pagal moteriškąją liniją neminimi „tiriamųjų“ grupėje), o tam tikrais
atvejais tarp Radvilų šakos atstovų atsiduria netgi Radvilaičių vyrai P. Goraiskis ir
K. Manvydas Dorohostaiskis (p. 436). Pasakodama apie Radvilų lankymąsi gydyklo-
se užsienyje, autorė pateikia informacijos ir apie M. K. Radvilą Našlaitėlį, ten vėliau
vykusį E. Valavičių, plačiai nušviečia pastarąjį lydėjusio karaliaus gydytojo Vaitiekaus
Očkos biografiją ir jo rekomendacijas gydytis karštosiose versmėse, pasakoja apie Va-
karų Europos karštųjų versmių gydyklose besilankiusius Pacus, vyskupą Benediktą
Vainą ir netgi... Michaelį de Montaignį (p. 436–441). Visa tai, žinoma, įdomu, tačiau
pernelyg išplečiant šalutinius pasakojimus „prarandami“ pagrindiniai knygos herojai:
štai net ir pažymėjusi, jog nė vienas Radvila nesirgo psichikos ligomis, tyrinėtoja vis
tiek skiria 5 puslapius jai žinomiems pamišimo atvejams tarp LDK diduomenės apra-
šyti (p. 260–264).

Penktoji, apimties požiūriu didžiausia, dalis (200 puslapių (p. 445–646)) „Biržų ir Dubingių Radvilų sveikata. Personalinis pjūvis“ yra visiškai kitokios struktūros nei anksčiau. Be kita ko, autorė čia pabrėžia, kad siekia „išryškinti didikių moterų asmenybes“ (p. 447). Kiekvienas iš 52 į tyrimą įtrauktų Radvilų pristatomas trimis aspektais: pateikti biografinio pobūdžio duomenys, išsamiai aptarta didikų sveikata, susirgimai, ligos ir apibendrinta sveikatos būklė bei pateikta mirties priežastis. Būtent mirties priežasčių įvardijimas kelia tam tikrų abejonių. Mat kartais autorė apsiriboja labai vienpusiška diagnoze. Pvz., rašydama apie reprodukcinio amžiaus mirusias Barborą Kiškaitę-Radvilienę, Oną Radvilaitę-Kiškienę ir Aleksandrą Višniovecką-Šimkavičienę-Radvilienę, R. Ragauskienė daro prielaidą, kad šių moterų mirties priežastis buvo sveikatos sutrikimai nėštumo laikotarpiu arba gimdant (p. 451, 458, 494). Tačiau autorė nepateikia konkrečios šaltinių informacijos, leidusios daryti tokią prielaidą apie mirties priežastį, o šaltiniuose nėra duomenų apie šių moterų nesėkmingus nėštumus ar susilauktus palikuonis. Tačiau susikoncentravusi į tariamai nėštumų komplikacijų išprovokuotas mirtis, autorė neatkreipia dėmesio, kad, pavyzdžiui, Ona Radvilaitė-Kiškienė ir jos vyras Petras Kiška mirė beveik vienu metu, šaltuoju metų laiku. Galbūt reiktų ieškoti kokios užkrečiamos virusinio pobūdžio ligos, kurios komplikacijos nusinešė gana jaunų sutuoktinių gyvybes? Autorė tokios versijos nesvarsto. Netikėta ir Jurgio II Radvilos ir Zofijos Zborovskos sūnaus Mikalojaus, mirusio 5 savaitių amžiaus, mirties priežasties diagnozė. Apie kūdikio sveikatą šaltiniai tyli, tačiau tai netrukdo autorei parašyti, kad „galbūt mirtis galėjo ištikti dėl staigios kūdikio mirties sindromo?“ (p. 561).

Šeštoji dalis skirta apibendrinimams. Joje autorė dar sykį centruotai išskiria darbo rezultatus, akcentuodama tris svarbiausius segmentus – istorinį, istorinės demografijos ir medicinos istorijos.

Baigiant R. Ragauskienės monografijos aptarimą reikia pastebėti, kad joje labai pritrūko redaktorės Irenos Raišutienės darbo. Skaitytoją blaško nesuderinti linksniai (cituoju pabraukta mano – J. S.) („sūnus gyveno 1 metus, 8 mėnesius, 18 dienų, 8 valandų“, p. 47; „trys ketvirtadalius visų mirčių sukėlė infekcinės ligos“, p. 79), giminės („jam piršto Kuršo kunigaikštienės sesers“, p. 112) ir kiti redagavimo riktai. Pvz.: „daugiausiai nelaimių didikėms įvyko dėl su motina susijusių rizikos veiksnių“ (p. 240) – taip skamba sakiny, kuriuo norima pasakyti, kad persileidimus galbūt išprovokavo jaunas nėščiąjų amžius. Kai kurie sakiniai visiškai neaiškūs: „tai bene dažniausiai šiandieninėje istoriografijoje – aptariamų XVI a. ATR dirbusių medikų“ (p. 283). Nemažai skyrybos klaidų. Dalis pavardžių lietuvinama (pvz., Niccolo Buccela = Mikalojus Buckelė, p. 280 ir kitur), dalis – pateikiama originalo forma be kursyvo (pvz., Camillomarcillas Squarcialupus, p. 284), o dar kitos – abiem formomis su kursyvu (Abraomas Benhartas (*Abrahamus Benhardt*) (p. 364–367). Nenuosekliai rašomi leidinių pavadinimai: minimas Lukas Gurnickis ir jo darbas „Dvariškis“, o šalia – Marcinas Laščas ir jo Vilniuje išleistas „Okulary

na zwierciadło małżeństwa chrześcijańskiego w Polsce“ (p. 257). Kai kur skirtingai rašoma netgi pagrindinių knygos herojų pavardė, pvz.: „Radvilams medikamentus teikusio vaistininko“ (p. 372). Vietovardžiai taip pat nesuvienodinti: rasime ir prie Vyslos esantį Naujadvarį (p. 398), ir Belakamenį (p. 364), kuris, beje, čia pat esančioje nuorodoje jau vadinamas Baltokamieniu (p. 365). XVII a. vidurio krizės ir Maskvos okupacijos laikotarpis paprastai rašomas didžiąja raide, t. y. turi būti „Tvano laikotarpio iššūkiai“ (p. 195). Citatos monografijoje kartais verčiamos, kartais pateikiamos originalo kalba, o lotyniški terminai, pavadinimai, citatos rašomi tai kursyvu, tai stačiai. Sprendžiant iš pateikto lotyniško pavadinimo *Iris*, rudajam tepalui pagaminti buvo naudojamos vilkdalgių, o ne kardelių šaknys, kaip mini autorė (p. 345). Pastarasis netikslumas veikiausiai atsirado dėl neatidumo, nes kitoje vietoje autorė jau teisingai pateikia kardelio lotyniškąjį pavadinimą *Gladiolus* (p. 386). Pasitaiko vertimo nesklandumų (pvz., „moda barzdo dobra...“ verčiama „labai gera mada...“ (p. 35), tačiau turėtų būti „geriausias būdas...“) ar vadinamo „pliko“ citavimo atvejų: kalbėdama apie tai, kad kunigaikščiai ne tik skalaudavo burną, bet ir valydavosi dantis medžiaginėmis servetėlėmis bei Radvilų vaikams dantukams dygstant vadovaudamiesi „herbariumuose pateiktais nurodymais: tepė dantenas medumi, virtomis zuikio smegenimis, šią tyrę sumaišę su ožkos pienu“ (p. 251), autorė nenurodo nei konkrečių herbariumų, kuriuose tokie patarimai buvo pateikti, nei kokio kito minėtos informacijos šaltinio.

Apibendrinant reikia pastebėti, kad autorė savotiškai „klydo“ knygos paantraštėje pažymėjusi, jog tai „Radvilų biologinė istorija“. Šiame darbe apimamos temos – kur kas platesnės ir įvairesnės. Radvilos joje yra tik „riboženkliai“, šiek tiek padėję autorei suvaldyti informaciją, pasakojančią mums tiek apie asmeninę didikų sveikatą ir medikų bei vaistininkų veiklas, tiek medicinos istorijos „kelius ir klystkelius“, tiek botanikos istoriją, tiek įvairius egzotiškų prekių patekimo į LDK kelius, tiek aptariamojo laikotarpio mentaliteto istoriją. Žinia, retoje didelės apimties monografijoje išvengiama netikslumų. Tačiau abejonių nekelia nei autorės kompetencija, nei gebėjimas iš esmės suvaldyti daugiabriaunį pasakojimą. Belieka tik džiaugtis, kad mūsų istoriografija praturtėjo šiuo įdomiu, intriguojančiu, puikiai dokumentuotu darbu.

Jolita S a r c e v i č i e n ė
(Lietuvos istorijos institutas)